

Perhevapaat työurariskinä?

Trajektorianalyysi nuorten aikuisten työurapoluista

KATI KUITTO & JANNE SALONEN & JAN HELMDAG

Johdanto

Työuran alkuvaiheella on ratkaiseva merkitys työmarkkinoille kiinnittymiseen ja myöhempään ura- ja palkkakehitykseen. Koska työeläke karttuu koko työuran ansioiden perusteella, työuran alkuvaiheella on myös suuri merkitys tulevan työeläketurvan kannalta (mm. Hofäcker & al. 2017). Nuorten työmarkkinakiinnittymisen tutkimus on keskittynyt pääasiassa joko koulutuksen ja työmarkkinoille kiinnittymisen yhteyksiin tai sittemmin niin sanottujen NEET-nuorten (*not in employment, education or training*) syrjäytymisriskeihin. Työuran alun vakautta on sen sijaan tutkittu suhteellisen vähän etenkin pitkittäistarkastelun näkökulmasta (Ojala & Pyöriä 2016).

Suomessa sekä ammattikoulutasolla että korkea-koulutasolla opiskelijat tekevät usein töitä opintojen ohella. Opiskeleminen tai valmistumisen viivästyminen ei olekaan tutkimusten mukaan erityisen huolestuttava työmarkkinariski. Opintoista valmistuminen on vahva indikaattori siitä, että työurakiinnittyminen on jatkossakin hyvällä tasolla. (Saloniemi & al. 2013). Sen sijaan erityisesti nuorten miesten sijoittuminen opintoihin tai töihin sujuvasti peruskoulun jälkeen herättää huolta (Alatalo & al. 2017; Nuorisotutkimusseura 2017). Tilastoissa NEET-nuorten osuus on Suomessa huolestuttavan korkea. Vuosittain noin 10 prosenttia on työn ja opiskelun ulkopuolella. (Tilastokeskus 2016.) Näiden poikkileikkaustietojen lisäksi työmarkkinoiden ulkopuolella oloa tulisi tarkastella myös seuranta-aineistoilla. Pitkittäistarkastelussa on havaittu, että vakavia ongelmia työurakiinnittymisessä on noin 10 prosentilla syntyvävuosiluokasta (Nummi & al. 2017).

Opiskelu ja ammattiin valmistuminen eriyttävät työmarkkinoille kiinnittymisen ajankohtaa

uran alkuvaiheessa. Toinen työuran alkuvaiheeseen sijoittuva tekijä on perheellistyminen. Perhevapaat ovat työttömyyden ohella tärkein syy työurakatkoksiin työuran alkuvaiheessa. Perhevapaista aiheutuvat ansioriskit kohdistuvat edelleen suurimmaksi osaksi naisiin. Äidit pitivät vuonna 2016 kaikista vanhempainpäivärahopäivistä 90,5 prosenttia ja kotihoidon tuen saajista naisia oli 93 prosenttia (Kela 2018). Vaikka valtaosa isistä pitääkin nykyään lyhyen isyysvapaan, on vapaasti vanhempien kesken jaettavaa vanhempainvapaa-ta pitävien isien osuus pysytellyt hyvin matalana (Lammi-Taskula & al. 2017).

Suomi on perhevapaiden kohdentumisen kannalta mielenkiintoinen maa, sillä vaikka naisten työssäkäyntiaste onkin yksi Euroopan korkeimpia ja osa-aikatyön osuus naisten keskuudessa on verrattain pieni, on pienten, alle kaksivuotiaiden lasten äitien työllisyysaste erityisen matala verrattuna moneen OECD-maahan (OECD 2018a; Parelius 2016). Erityisesti mahdollisuus hoitaa lasta kotona kotihoidon tuella siihen asti, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta muodostaa kannustimen jäädä pidempään pois työmarkkinoilta (OECD 2018b). Suomessa vallitsee myös verrattain vahva asenne siitä, että pienen lapsen paras hoitopaikka on koti ja että nimenomaan äiti on sopivampi hoitamaan lasta kuin isä (Närvi 2014; Lammi-Taskula 2007). Erityisesti kotihoidon tuki jakaa mielipiteitä, ja sitä on sekä perusteltu että vastustettu moninlaisin ideologisin, taloudellisin ja poliittisin perustein (Sipilä & al. 2012).

Aiemmasta tutkimuksesta tiedetään, että lapsia hoitavat kotona pisimpään äidit, joiden koulutustausta ja työmarkkina-asema on heikko (Närvi 2014; Haataja & Juutilainen 2014; Rissanen 2012). Pitkien kotihoidon tuen jaksojen on kuitenkin havaittu juuri työsuhteen puuttuessa ai-

heuttavan myöhemminkin työurakatkoja ja heikompa työmarkkinakiinnittymisestä erityisesti, jos kotihoidontuen korkea kuntalisä nostaa kotihoidon taloudellista kannustinta (Peutere & al. 2014). Yleisesti äitiyden ja perhevapaisiin liittyvien työurakatkojen on todettu aiheuttavan palkkasakkoa (*motherhood wage penalty*), jonka suuruus vaihtelee maittäin (Budig & England 2001; Budig & al. 2012; Kleven & al. 2018).

Naisten ansioiden jääminen jälkeen miesten ansioista perheellistymisestä johtuvista syistä ei johdu pelkästään äitien työurakatkoista vaan myös moninaisista välillisistä vaikutuksista, joita lastenhoidon keskittyminen naisille tuo mukanaan. Naisia voidaan kohdella työmarkkinoilla eriarvoisesti, koska heihin liitetään lastenhoitoriski (Salmi & al. 2009). Sukupuolittuneet asenteet ja oletus lastenhoidon vastuusta vaikuttavat myös naisten ja miesten uravalintoihin. Työmarkkinoiden segregatio eli jako naisten ja miesten aloihin ja ammatteihin on Suomessa OECD-maiden keskiarvoon verrattuna huomattavan voimakasta (European Commission 2009). Naiset valitsevat miehiä huomattavasti useammin matalapalkkaisten terveys- ja sosiaalipalveluiden sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnan ammatteja, kun taas yleisimmät miesvaltaiset ammatit löytyvät luonnontieteiden ja tekniikan, kuljetuksen sekä rakentamisen toimialoilta (Lilja & Savaja 2013). Myös samoissa ammateissa naiset toimivat miehiä harvemmin korkeapalkkaisissa asiantuntija- ja johtotehtävissä. Lisäksi vaikka naisten työssäkäyntiaika on Suomessa kansainvälisesti korkea ja osa-aikatyön tekeminen harvinaisempaa, työskentelevät naiset silti miehiä useammin osa- ja määräaikaisissa työsuhteissa sekä tekevät vähemmän ylityötä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018.)

Sukupuolittuneet työurat ja perhevapaista johtuvien työurakatkojen vaikutukset näkyvät elämänkaaren loppupuolella myös naisten ja miesten välisissä eläke-eroissa (Möhring 2017). Vaikka naisten työurien pituus onkin lähentynyt miesten työurien pituutta, erot palkassa ja työvoiman ulkopuolella vietetyissä ajoissa johtavat edelleen huomattaviin eroihin eläkkeissä (Järnefelt & Nurminen 2013; Kuivalainen & al. 2018). Vuonna 2018 naisten keskieläke jäi noin 79 prosenttiin miesten eläkkeestä. Työeläkkeessä ero on vielä suurempi ja naisista kaksi viidesosaa saikin myös Kelan eläkettä (Eläketurvakeskus 2018). Perhevapaista johtuvat työurakatkokset ovat yksi sukupuolten välisestä eläke-erosta selittävä tekijä. Vuoden 2005 eläke-

uudistuksen jälkeen perhevapaiden ajalta on karttunut entistä enemmän eläkettä, joskin kotihoidon tuen ajalta karttuva eläke on kansainvälisessä vertailussa edelleen kohtalaisen matala. (Koskenvuo 2016.)

Tässä analyysissä kysymme, ovatko perhevapaat riski työmarkkinakiinnittymiselle työuran alkuvaiheessa. Tarkastelemme vuonna 1980 syntyneiden suomalaisten työuran alkuvaiheita vuosina 2005–2016 trajektorianalyysin keinoin. Tarkasteltavat henkilöt olivat tuolla aikajaksolla 25–36-vuotiaita. Tässä ikävaiheessa suurin osa on valmistunut koulutuspolulta ja siirtynyt työmarkkinoille. Tosin Suomessa opiskelun ja työskentelyn päällekkäisyys on verrattain yleistä, joten työura voi alkaa myös ennen opintoja tai sen aikana (Saloniemi & al. 2013; Ojala & Pyöriä 2016). Samoin perheellistyminen ja perhevapaiden käyttö ajoittuvat keskimäärin tälle ikävälille (Tilastokeskus 2017a). Pitkittäisaineistoon perustuvalla analyysillämme pyrimme tarjoamaan lisää tutkimustietoa työuran alkuvaiheen työllisyys- ja ansiokehityksestä, niiden eroista miehillä ja naisilla sekä perhevapaiden merkityksestä työurakiinnittymiselle.

Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkimusaineisto on muodostettu Eläketurvakeskuksen tutkimusrekisteristä, jossa on kattavat tiedot Suomessa työeläketurvaa kartuttavasta työstä ja ansioista. Rekisteriin on myös kirjattu tieto suoritetuista tutkinnoista sekä lukuisista ansiosidonnaisista sekä perusturvan mukaisista sosiaaliturvatuksista. Tiedot koulutuksesta ja sosioekonomisesta asemasta ovat Tilastokeskuksesta. Tarkastelu pohjautui kokonaisaineistoon henkilöistä, jotka ovat syntyneet vuonna 1980 ja joiden asuinpaikka tarkastelujaksolla oli Suomi. Miehiä aineistossa oli kaikkiaan 32 177 ja naisia 30 510.¹ Seuran- ta-aineisto kattaa vuodet 2005–2016.

¹ *Asuinpaikkarajauksen vuoksi kokonaisaineistosta putosi huomattava määrä henkilöitä, naisia myös hieman miehiä enemmän. Naisten osuus ulkomaille väliaikaisesti tai pysyvästi muuttaneista on ollut useina tarkastelujaksolla ja sitä edeltävinä vuosina miehiä suurempi (Tilastokeskus 2017b). Ulkomailla vietettyjen aikojen huomioiminen työllisyyspäivissä ja ansioissa on kuitenkin mahdotonta, jolloin osittain ulkomailla asuneet vääristäisivät analyysiamme. Se, miten ulkomailla vietetty aika uran alkuvaiheessa vaikuttaa työurakiinnittymiseen, on itsessään mielenkiintoinen kysymys, joka kaipaisi jatkotutkimusta.*

Muuttujat

Tutkimuskysymyksen kannalta keskeisimmät työurakiinnittymistä kuvaavat muuttujat ovat työpäivien määrä ja ansiot, jotka mitataan vuosittain. Työpäivien määrä -muuttujan lähtökohtana ovat palkansaajana tai yrittäjänä työeläkevakuutettuna olleet työpäivät vuodessa. Työpäiviä on korkeintaan 360 vuodessa. Ansio-muuttuja perustuu palkansaajana tai yrittäjänä ansaittuun työeläkettä kartuttavaan vuosiansioon, joka on korjattu vuoden 2016 tasoon elinkustannusindeksin avulla. Tähän muuttujaan tehtiin analyysiä varten IHS-muunnos (*inverse hyperbolic sine*, ks. Friedline & al. 2015).

Trajektorianalyysin avulla löydettyjä ryhmiä kuvaillaan taustatietojen avulla. Mukana ovat seuraavat taustatiedot, joita mitataan vuosittain samalta seuranta-ajalta vuosilta 2005–2016: sosioekonominen asema, koulutusaste, siviilisääty, äidinkieli, lasten lukumäärä, työttömyys, työkyvyttömyys, perhevapaaetuudet, opintoetuudet, muut sosiaaliturvaetuudet. Liitetaulukossa 1 (ks. www.julkari.fi) on tarkempi kuvaus taustatiedoista.

Tutkimusmenetelmä

Tutkimme nuorten aikuisten työuria kehityspolku- eli trajektorianalyysin avulla. Trajektorianalyysi on tilastollinen menetelmä, jolla voidaan tutkia heterogeenisyyttä pitkittäisaineistossa (Nagin 1999; 2005). Tällaista menetelmää on käytetty työmarkkinatutkimuksessa viime aikoina (Saloniemi & al. 2013; Peutere & al. 2014, 2017). Menetelmän perusajatus on tunnistaa aineistosta piilevät kehityspolut, joille henkilöt voidaan suurimmalla todennäköisyydellä sijoittaa.

Tämän tutkimuksen trajektorianalyysissä työpäiviä ja ansioita kuvaavat muuttujat olivat samassa trajektorimallissa (esim. Nagin & al. 2016; Nummi & al. 2017). Moniulotteiseen trajektorianalyysiin päädyttiin siksi, että työurakiinnittymistä kuvaavat muuttujat eivät yksinään mittaa kiinnittymisen riskejä ja ilmiötä riittävän kattavasti.

Molempia muuttujia mallinnettiin normaali-jakaumaoletuksella. Analyysissä käytettiin rakenteeltaan samaa viidennen asteen ikäpolynomi-mallia kummallekin sukupuolelle, mutta mallin parametrit estimoitiiin erikseen miehille ja naisille. Tuloksissa on siten otettu huomioon miesten ja naisten erilaiset ansio- ja työaikaprofiilit. Pyrkimyksenä on saada mahdollisimman yksinkertainen ja tulkinnallisesti selkeä ratkaisu. Päädyimme viiden ryhmän ratkaisuun niin miehillä kuin nai-

sillakin sekä tulkinallisuuden että tilastollisten infokriteerien perusteella. Liitekuviossa 1 (www.julkari.fi) esitetään BIC-arvot eri ryhmälukumääristä. Viiden ryhmän ratkaisuissa tulevat esiin kaikki aineistosta löydetävissä olevat kehityspolkujen muodot, suurempi polkujen määrä sen sijaan toistaa löydettyjä muotoja eri variaatioina. Sekä miesten että naisten malleissa keskimääräinen todennäköisyys kuuluu kuhunkin trajektoriryhmään oli huomattavan korkea (92,3–99,6 %) ja trajektoriratkaisua voidaan siksi pitää hyvin validina.

Työurapolut

Seuraavassa tarkastelemme kuvailevasti ensin naisten ja miesten työurapolkuja uran alkuvaiheessa. Kuvioissa 1 ja 2 on esitetty vuosiansioihin perustuvat työurapolut vuonna 1980 syntyneille naisille ja miehille vuosina 2005–2016. Työllisyyspäivätrajektorit olivat hyvin samanmallisia, joten voimme ajatella molempien muuttujien kuvastavan hyvin työmarkkinakiinnittymistä uran alkuvaiheessa.

Sekä naisilla että miehillä oli löydetävissä siis viisi erilaista työurapolkua. Naisista yli kaksi kolmannesta (70,7 %) kuului pysyvän työmarkkinakiinnittymisen ryhmään. Vahvistuvalla urapolulla oli 7,8 prosenttia ja heikkenevällä 7,3 prosenttia. Lähes samankokoisella ryhmällä (6,9 %) työurakiinnittyminen heikkeni väliaikaisesti seurantajakson keskivaiheilla. Naisista 7,3 prosentilla työmarkkinakiinnittyminen oli heikkoa koko uran alkuvaiheen.

Myös miehistä valtaosa kuului joko pysyvän (62,3 %) tai vahvan (21,1 %) kiinnittymisen työurapoluille (kuvio 2). 4,5 prosentilla työurakiinnittyminen oli vahvistuva, kun taas 5,8 prosenttia oli heikkenevän työurakiinnittymisen polulla. Miehistä 6,8 prosenttia kuului ryhmään, jossa kiinnittyminen oli heikkoa koko seurantajakson ajan.

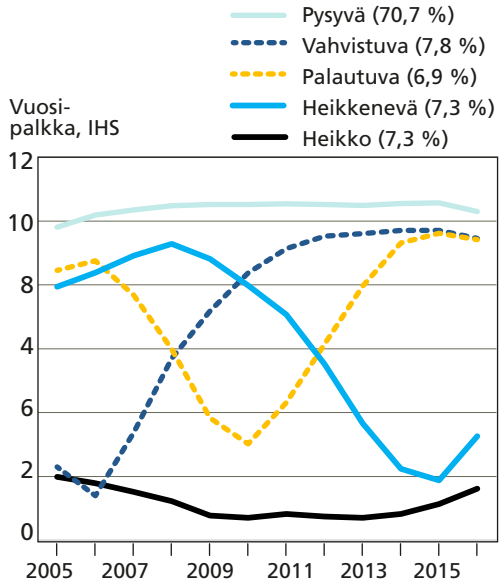
Tarkastellun kohortin miehillä ja naisilla oli uran alkuvaiheessa siis havaittavissa osittain hyvin samankaltaisia työurapolkuja ja valtaosalla työmarkkinakiinnittyminen oli pysyvää. Kun tarkastellaan tilannetta seurantajakson lopussa eli kohorttiin kuuluvien oltua 36-vuotiaita, naisista 85,4 prosenttia ja miehistä 87,8 prosenttia oli vahvasti työuralleen kiinnittynyt. Toisaalta naisista lähes joka seitsemännellä (14,6 %) ja miehistä noin joka kahdeksannella (12,2 %) työmarkkinakiinnittyminen oli heikkoa tarkastelujakson lopussa,

36-vuotiaana. Voidaan ajatella, että näihin ryhmiin kuuluvat ovat pudonneet enemmän tai vähemmän pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle ja heidän uranäkymänsä ovat epävakammat myös tulevaisuudessa.

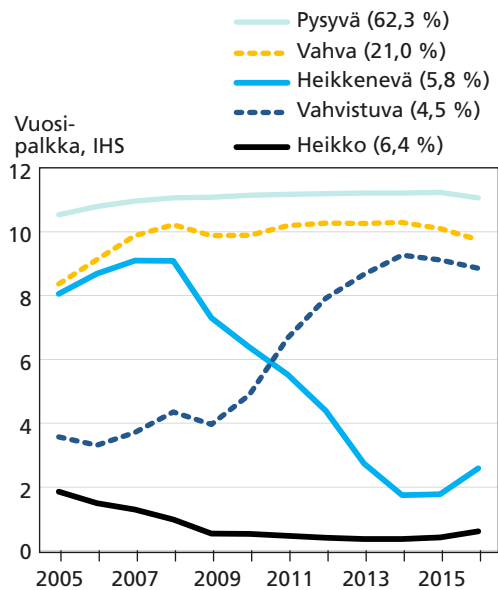
Heikon ja vahvan työmarkkinakiinnittymisen taustalla voidaan havaita huomattavia sosioekonomisia eroja (ks. liitetaulukko 2, www.julkari.fi). Sekä naiset että miehet, jotka olivat uran alkuvaiheessa pysyvästi kiinnittyneinä työmarkkinoilla, olivat odotetusti keskimäärin korkeammin koulutettuja, toimivat useammin alempien tai ylempien toimihenkilöiden asemassa ja heillä oli keskimääräistä vähemmän työttömyys- ja sairauspäivärahasoja. Matala koulutustaso oli selvästi yhteydessä heikkoon työmarkkinakiinnittymiseen. Sekä miehillä että naisilla heikon työurapolun ryhmässä valtaosa oli sosioekonomiselta asemaltaan työmarkkinoiden ulkopuolella eli opiskelija, kotona tai muuten ei ammatissa toimiva. Heikkenevän työurapolun mutta myös heikon työmarkkinakiinnittymisen taustalla oli lisäksi selkeästi enemmän työkyvyttömyysjaksoja, ja työkyvyttömyyden merkitys heikkoon työmarkkina-asemaan oli huomattavampi miehillä kuin naisilla. Myös työttömyysjaksot olivat miehillä hieman naisia yleisempiä heikkenevällä työurapolulla.

Erityisesti maahanmuuttajataustaisten naisten työmarkkinakiinnittyminen oli heikkoa. Kuitenkin sekä maahanmuuttajataustaisista naisista että miehistä osa oli tarkastelujaksolla myös vahvistuvalla työurapolulla. Molemmilla sukupuolilla, joskin vielä selkeämmin miehillä, heikon työmarkkinakiinnittymisen polulla oli keskimääräistä enemmän yksineläviä sekä eronneita.

Kun katsotaan työuran alkuvaiheen kumuloituneita työllisyyspäiviä ja ansiokehitystä, havaitaan paitsi eroja eri työmarkkinapoluilla olevien ryhmien välillä, myös selviä sukupuolten välisiä eroja. Naisilla oli 36 vuoden ikään mennessä kertynyt keskimäärin lähes yhtä paljon työllisyyspäiviä kuin miehillä (n. 97 % miesten vastaavista keskimääräisistä työllisyyspäivistä, liitetaulukko 2). Kuitenkin naisten keskimääräinen ansiokehitys 12 vuoden tarkastelujaksolta jäi vain noin 70 prosenttia miesten ansiokehityksestä. Suurin yksittäinen ansioeroja selittävä tekijä lienee työmarkkinoiden segregaatio, jonka seurauksena naisten palkkataso jää usein miehiä matalammaksi. Käyttämämme rekisteriaineisto ei mahdollista ammateissa, palkoissa tai työtunneissa mahdollisesti esiintyvien erojen suoraan havainnointia tutkitulla kohortilla.

Kuvio 1. Naisten työurakiinnittymisen kehityspolut.

Kuvio 2. Miesten työurakiinnittymisen kehityspolut.

Toinen ansiotason sukupuolieroja selittävä tekijä varsinkin työuran alkuvaiheessa on perhevapaita johtuvat työurakatkokset, jotka edelleen kohdistuvat enimmäkseen naisiin. Seuraavassa tarkastellaankin perhevapaiden jakaumista miesten ja naisten kesken ja sen yhteyttä työmarkkinakiinnittymiseen ja edellä kuvattuihin työurapolkuihin.

Perhevapaista johtuvat työurakatkokset

Lasten lukumäärä ja ajoittuminen

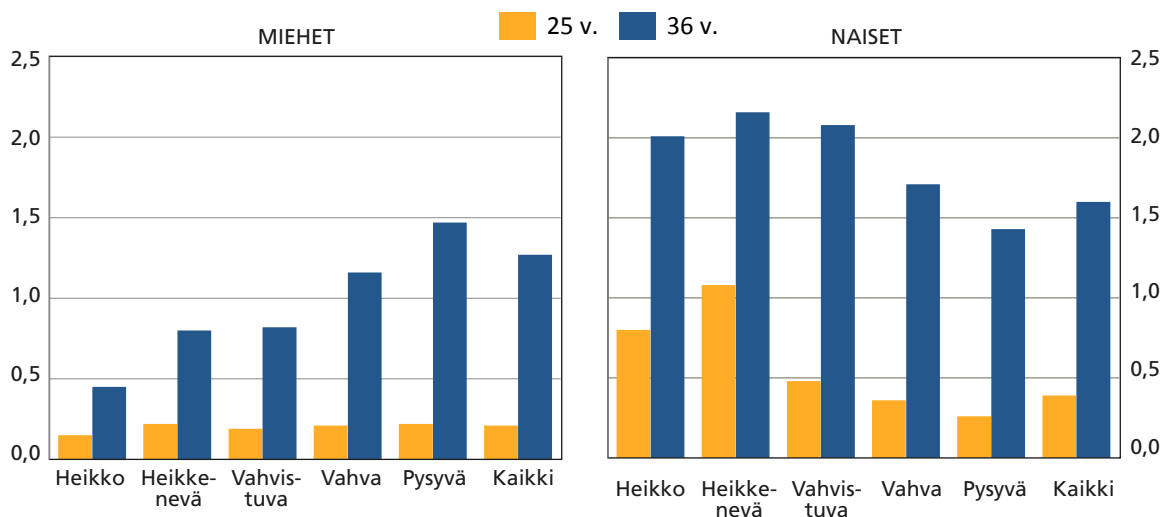
Valtaosa kohortin naisista ja miehistä oli perheellistynyt tarkastelujakson loppuun mennessä. Naisista 73 prosentilla oli vähintään yksi lapsi 36 vuoden iässä. Lasten keskimääräinen lukumäärä oli 1,6 (kuvio 3, ks. myös liitetaulukko 2). Ensimmäisen lapsensa tämän kohortin naiset saivat keskimäärin 27,3 vuoden iässä. Miehistä lähes kahdella kolmesta (61,5 %) oli vähintään yksi lapsi tarkastelujakson lopussa. Keskimääräinen lapsiluku oli 1,3 ja keskimääräinen ensimmäisen lapsen saanti-ikä 28,3 vuotta. Miehet siis perheellistyvät hieman naisia myöhemmin.

Kuten kuviosta 3 havaitaan, työurakiinnittymisen ja perheellistymisen dynamiikat ovat hyvin erilaisia naisilla ja miehillä. Vakaalla työurapolulla olevilla miehillä lapsia oli keskimääräistä enemmän ja varsinkin heikon työmarkkinakiinnittymisen polulla taas huomattavasti keskiarvoa vähemmän. Naisilla sen sijaan pysyvän työmarkkinakiinnittymisen polulla lasten lukumäärä jää kohortin keskiarvon alapuolelle. Naisista keskimäärin eniten lapsia oli vahvistuvalla sekä palautuvalla työurapolulla. Näillä poluilla olevilla naisilla ensimmäisen lapsen syntymä myös ajoittuu keskimääräistä varhaisempaan ikään, joten voidaan ajatella näillä työurapoluilla olevien naisten kiinnitty-

vän työmarkkinoille vasta lastensaannin jälkeen tai palaavan vakaasti työmarkkinoille perhevapaista johtuvien katkosten jälkeen. Heikon kiinnittymisen ryhmässä naiset jakautuvat karkeasti ottaen kahteen ryhmään. Yhtäältä lapsettomiin naisten osuus tässä ryhmässä on suurin (37,6 %), toisaalta heikon kiinnittymisen ryhmässä on erityisen paljon myös monilapsisia naisia. Erityisesti maahanmuuttajanaisilla, joiden osuus heikolla työmarkkinapolulla on keskimääräistä suurempi, on keskiarvoa useampia lapsia seurantajakson ikävaiheessa.

Erot perhevapaiden aiheuttamissa työurakatkoksissa

Seuraavassa tarkastellaan niiden vuonna 1980 syntyneiden perhevapaiden käyttöä, joilla oli tarkastelujaksolla yksi tai useampia lapsia (N = 42 043). Kuvioissa 4 (naiset) ja 5 (miehet) on esitetty tarkastelujaksolla 2005–2016 kertyneiden perhevapaapäivien summa etuuslajeittain eri työurapolku-ryhmillä. Palkeista vaalein kuvaa äitiys- tai isyyspäivärahan turvin vietetyn äitiys- tai isyysvapaan keskimääräistä pituutta. Keskimääräinen palkki osoittaa vanhempainrahapäivien perusteella mitatun keskimääräisen vanhempainvapaajaksojen kokonaispituuden. Käytetyn aineiston perusteella ei ole mahdollista eritellä osittaisen vanhempainvapaan käyttöä ja samanaikaista työssäkäyntiä, joten luvuissa on mukana sekä täydellä että osittaisella

Kuvio 3. Lasten lukumäärä naisilla ja miehillä keskimäärin eri työurapoluilla 25 ja 36 vuoden iässä.

vanhempainvapaalla olevat isät ja äidit.² Tummin palkki kuvaa kotihoidon tuella vietettyjen hoitovapaajaksojen summaa.

Perhevapaiden käytössä havaittiin selviä eroja niin sukupuolten kuin eri työurapoluilla olevien kesken. Perhevapaista aiheutuvat työurakatkot keskittyivät lähes kokonaan kohortin äideille: kun kohortin isät olivat 36 vuoden ikään mennessä käyttäneet keskimäärin kaikkiaan 111 perhevapaisiin liittyvää etuuspäivää, oli niitä naisille kertynyt keskimäärin 1 408. Toisin sanoen tarkastellun kohortin naisilla oli lastenhoidosta johtuvia työurakatkoksia työuran alkuvaiheessa 13-kertainen määrä miehiin verrattuna.

Sukupuolten väliset mutta myös naisten ja miesten ryhmien sisäiset erot olivat lisäksi huomattavia, kun verrattiin perhevapaiden käyttöä eri työurapolkuryhmissä. Naisilla äitiys- ja vanhempainvapaapäivien määrässä ei ollut merkittäviä eroja eri työurapolkuihin kuuluvien välillä, joskin vahvistuvalla tai pysyvällä työurapolulla olevat äidit pitivät molempia perhevapaita hieman keskiarvoa vähemmän. Hoitovapaalla vietetyn ajan kokonaispituus sen sijaan erotteli kohortin äidit hyvin selkeästi; pysyvän työmarkkinakiinnittymisen polulla olevat äidit käyttivät kotihoidon tukea

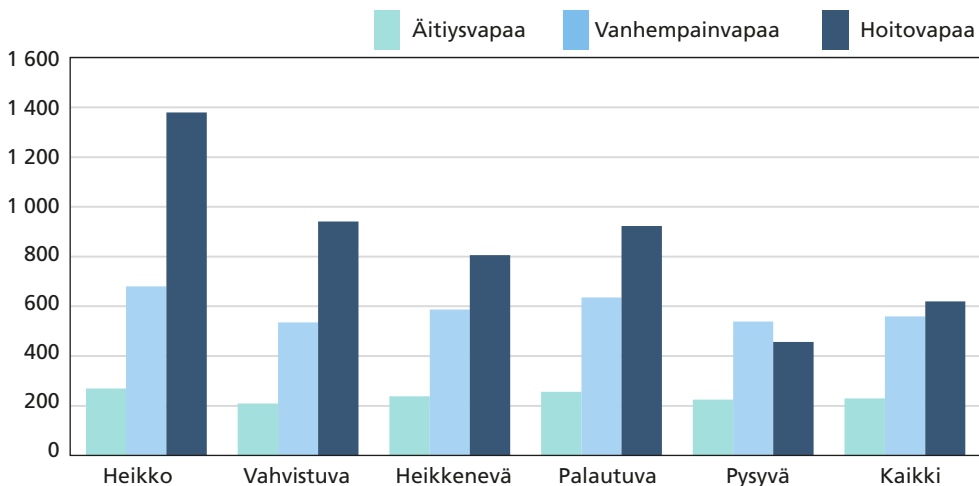
huomattavasti keskiarvoa ja kaikkia muita ryhmiä vähemmän. Erityisen pitkiä hoitovapaajaksoja sen sijaan ilmeni etenkin heikon työmarkkinakiinnittymisen polulla olevilla äideillä.

Kohortin isistä isyys- ja vanhempainvapaapäiviä sen sijaan oli kertynyt nimenomaan pysyvän työmarkkinakiinnittymisen polulla oleville. Kotona hoitovapaalla lasta hoiti harva isä, mutta työurapolkujen välillä ilmeni vaihtelua. Isistä eniten kotihoidon tukipäiviä oli työuran alkuvaiheessa kertynyt joko heikkenevällä tai vahvistuvalla työurapolulla oleville. Perhevapaita siis näyttivät pitävän erityisesti vakaassa työsuhteessa olevat isät, kun taas hoitovapaalle jäivät useammin ne, joiden työmarkkinakiinnittyminen oli syystä tai toisesta heikkoa.

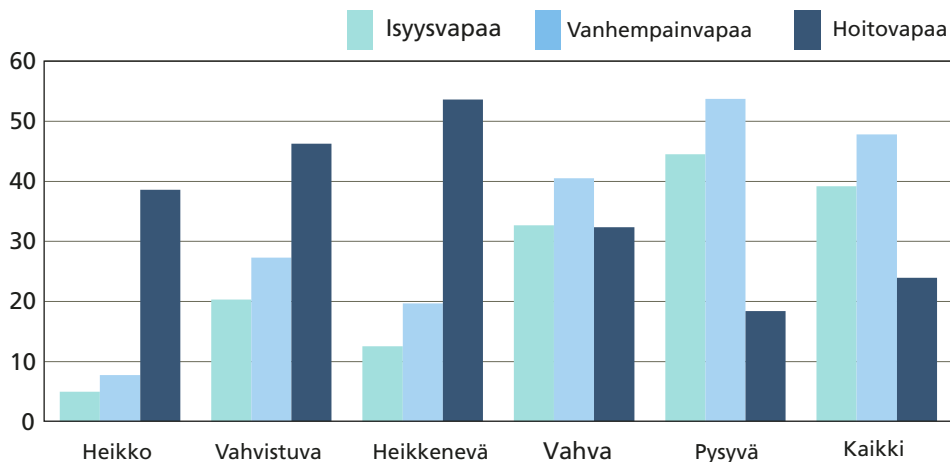
Lopuksi

Analysimme osoittaa, että valtaosa suomalaisista hiljattain työmarkkinoille siirtyneistä nuorista aikuisista oli vahvasti kiinnittynyt työmarkkinoille työuran alkuvaiheessa (vrt. Pareliusson 2016; Ojala & Pyöriä 2016). Kuitenkin noin joka kahdeksas oli 36 vuoden iässä heikosti kiinnittynyt joko niin, että työmarkkinoiden ulkopuolella olo sekä ansiot olivat olleet vähäisiä koko seuratuksen ajan, tai niin, että kiinnittyminen oli heikentynyt seurantaajaksolla. Tämä joukko on vaarassa pudota

² Osittaisen vanhempainvapaan käyttö on Suomessa kuitenkin hyvin vähäistä, joten voimme olettaa, että suurin osa raportoiduista vanhempainrahapäivistä on täysimääräisiä (Kela 2018).

Kuvio 4. Naisten perhevapaiden käyttö kehityspolun mukaan, summa etuuslajeittain seurantaajaksolla 2005–2016, päiviä.

Kuvio 5. Miesten perhevapaiden käyttö kehityspolun mukaan, summa etuuslajeittain 2005–2016, päiviä.

enemmän tai vähemmän pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Naisten ja miesten välillä havaittiin keskimäärin vain vähän eroja työssäolopäivien määrässä 36 vuoden ikään mennessä. Naisten ansiot sen sijaan jäivät jo uran alkuvaiheessa selvästi jälkeen miesten ansioista. Koska uran alkuvaihe ennustaa vahvasti myös myöhempää ura- ja ansiokehitystä, on melko varmaa, että havaitut erot kumuloituvat edelleen elämänkaaren varrella ja vaikuttavat lopulta myös työuran jälkeiseen vanhuuseläketurvaan (vrt. Koskenvuori 2016).

Työuran alkuvaiheessa valtaosa kohortista oli perheellistynyt. Lasten saamisen ajoittuminen ja lasten lukumäärä kuitenkin vaihtelivat erityisesti naisilla työurapolun mukaan. Pysyvän työurakiinnittymisen ryhmässä olevien naisten keskimääräinen lapsiluku oli huomattavasti alhaisempi kuin epävakamman työurakiinnittymisen ryhmässä. Miehistä vahvasti työuralle kiinnittyneissä sen sijaan lapsia oli keskimääräistä enemmän. Vaikka analyysimme ei katakaan syy-seuraussuhteita, tarkastelumme osoittaa, että sukupuolten välillä vallitsee epätasa-arvo perheellistymisen ja työuran dynamiikassa.

Perhevapaista johtuvat työurakatkokset keskittyvät erittäin vahvasti äideille, mikä selittää todennäköisesti osaltaan niin naisten pienempää ansiokertymää kuin yllä kuvattua perheellistymisen ja työurakiinnittymisen dynamiikkaakin. Erityisesti kotihoidon tuella vietetyn ajan pituudessa oli huomattavia ryhmäkohtaisia eroja. Lasta tai lapsia pitkään kotona hoitaneiden osuus oli huomattavasti pienempi pysyvän työurakiinnittymisen ryhmässä

ja vastaavasti suurin heikon työurakiinnittymisen ryhmässä. Miehillä perhevapaiden käyttö oli eriytynyt työurapoluittain niin, että isyys- ja vanhempienvapaita käyttivät enemmän vakaasti työuralle kiinnittyneet, kun taas kotihoidon tukea käyttivät erityisesti työmarkkinoiden ulkopuolella olevat miehet. Kokonaisuutena miesten perhevapaiden käyttö oli kuitenkin myös tämän kohortin keskuudessa vähäistä.

Havainnot vastaavat aiempien tutkimusten tuloksia siitä, että heikossa työmarkkina-asemassa olevat ja heikosti koulutetut naiset hoitavat lastaan useammin ja pidempään kotihoidon tuen varassa kuin työsuhteessa olevat ja korkeasti koulutetut (Närvi 2017). Kuvailevan analyysimme perusteella ei kuitenkaan voida osoittaa, johtuuko pitkien perhevapaajaksojen pitäminen heikosta työmarkkina-asemasta jo ennen lasten saantia vai johtavatko pitkät perhevapaat heikkoon työurakiinnittymiseen. Aihe vaatii jatkotutkimusta.

Selvää on kuitenkin, että naisten ja miesten kesken hyvin epätasaisesti jakautuneet perhevapaista johtuvat työurakatkokset lisäävät työuran alkuvaiheen eriarvoisuutta naisten ja miesten välillä. Perhevapaiden tasaisempi jakautuminen isien ja äitien kesken on myös varhaisen työurakiinnittymisen kannalta keskeinen tavoite, jonka toteutumista voidaan tukea perhevapaajärjestelmän uudistuksella sekä asenneilmapiirin muutoksella (vrt. Närvi 2014; Sipilä & al. 2012). Samoin työn ja perheen yhdistämisen mahdollisuuksia olisi parannettava (vrt. Hietämäki & al. 2018). Yhtä tärkeää on tukea työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämisen riskissä olevia sukupuolesta riippumatta.

KIRJALLISUUS

- Alatalo, Johanna & Mähönen, Erno & Räisänen, Heikki: Nuorten ja nuorten aikuisten työelämä ja sen ulkopuolisuus. TEM-analyysyjä 76/2017. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 2017.
- Budig, Michelle & England, Paula: The wage penalty for motherhood. *American Sociological Review* 66 (2001): 2, 204–225.
- Budig, Michelle & Misra, Joya & Böckmann, Irene: The motherhood penalty in cross-national perspective: the importance of work–family policies and cultural attitudes. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 19 (2012): 2, 163–93.
- Eläketurvakeskus: Tilasto Suomen eläkkeensaajista. <https://www.etk.fi/tutkimus-tilastot-ennusteet/tilastot/elakkeensaajat/kaikki-elakkeensaajat/> Helsinki: Eläketurvakeskus, 2019 (luettu 28.3.2019)
- European Commission: Gender segregation in the labour market. Root causes, implications and policy responses in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009.
- Friedline, Terri & Masa, Rainier & Chowa, Gina: Transforming wealth: Using the inverse hyperbolic sine (IHS) and splines to predict youth's math achievement. *Social Science Research* 49 (2015), 264–287.
- Haataja, Anita & Juutilainen, Vesa-Pekka: Kuinka pitkään lasten kotihoitoa? Selvitys äitien lastenhoitojaksoista kotona 2000-luvulla. Työpapereita 58. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 2014.
- Hietämäki, Johanna & Repo, Katja & Lammi-Taskula, Johanna: Työsuhteen omaavat äidit lasten kotihoidon tuella – kotihoidon perustelut. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2018): 4, 412–421.
- Hofäcker, Dirk & Schadow, Sina & Kletzing, Janika (toim.): Long-term socio-economic consequences of insecure labour market positions. EXCEPT Working Paper No. 16, November 2017. Tallinn: Tallinn University, 2017.
- Järnefelt, Noora & Nurminen, Markku: Työllisen ajan odotteet Suomessa 2000-luvulla. Teoksessa Järnefelt, Noora & Kautto, Mikko & Markku Nurminen & Janne Salonen: Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2013.
- Kela: <https://www.kela.fi/perhevapaat-tietopaketti>. Helsinki: Kela, 2018 (luettu 28.4.2018).
- Kleven, Henrik & Landais, Camille & Egholt Søgaard, Jakob: Children and Gender Inequality: Evidence from Denmark. NBER Working Paper No. 24219 January 2018.
- Koskenvuo, Karoliina: Perhevapaiden vaikutus eläkkeeseen 1980-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Haataja, Anita & Airio, Ilpo & Saarikallio-Torp Miia & Valaste Maria: Laulu 537 566 perheestä. Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla. Helsinki: Kela, 2016.
- Kuivalainen, Susan & Nivalainen, Satu & Järnefelt, Noora & Kuitto, Kati: Length of working life and pension income: Empirical evidence on gender and socioeconomic differences from Finland. *Journal for Pension Economics and Finance*, First View 27 September 2018.
- Lammi-Taskula, Johanna: Parental leave for fathers? Gendered conceptions and practices in families with young children in Finland. Research reports 166. Helsinki: Stakes, 2007.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna & Närvi, Johanna: Isien perhevapaat. S. 105–134. Teoksessa Salmi, Minna & Närvi, Johanna (toim.): Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo. Raportti 4/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2017.
- Lilja, Reija & Savaja, Eija: Sukupuolten välinen palkkauksellinen tasa-arvo yksityisillä palvelualoilla. Selvitys miesten ja naisten palkkakehityksestä vuosilta 2007–2010 kaupan alalla, kiinteistöpalveluallalla sekä matkailu-, ravintola- ja vapaa-ajan palveluissa. Raportteja 24. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos, 2013.
- Möhring, Katja: Is there a motherhood penalty in retirement income in Europe? The role of life-course and institutional characteristics. *Ageing & Society*, Online First 22.8.2017.
- Nagin, Daniel: Analyzing developmental trajectories: Semiparametric, group-based approach. *Psychological Methods* 4 (1999): 2, 39–177.
- Nagin, Daniel: Group-Based Modeling of Development. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
- Nagin, Daniel & Jones, Bobby & Lima Passos, Valeria & Tremblay, Richard: Group-based multi-trajectory modelling. *Statistical Methods in Medical Research* 0 (2016): 0, 1–9.
- Nummi, Tapio & Salonen, Janne & O'Brien, Timothy: Statistical Analysis of Labor Market Integration: A Mixture Regression Approach. S. 313–321. Teoksessa Chen, Ding-Geng & Jin, Zhezhen & Li, Gang & Li, Yi & Liu, Aiyi & Zhao, Yichuan (toim.): New Advances in Statistics and Data Science. ICSA Book Series in Statistics. Springer International Publishing, 2017.
- Nuorisotutkimusseura: Työtä, koulutus- tai harjoittelupaikkaa ilman olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista – Nuorisobarometrin erillisiä näyte/aineistonkeruu. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 2017.
- Närvi, Johanna: Äidit kotona ja työssä – perhevapaavallinnat, työtilanteet ja hoivaihanteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2014): 5, 543–552.
- Närvi, Johanna: Äitien perhevapaat ja osallistuminen työelämään. S. 64–204. Teoksessa Salmi, Minna & Närvi, Johanna (toim.): Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo. Raportti 4/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2017.
- OECDa: OECD Family Database. <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>. Paris: OECD, 2018 (luettu 24.4.2018).
- OECDb: OECD Economic Surveys Finland. Paris: OECD, 2018.
- Ojala, Satu & Pyöriä, Pasi: Vakautta vai epävarmuutta? Nuorten palkansaajien työuran alku 1980-luvulta 2010-luvulle. S. 27–49. Teoksessa Järnefelt, Noora

- ra (toim.): Työolot ja työurat – tutkimuksia työurien vakaudesta ja eläkkeelle siirtymisestä. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 08/2016. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2016.
- Pareliussen, Jon: Age, skills and labour market outcomes in Finland. OECD Economics Department Working Papers 2016, No. 1321. Paris: OECD Publishing, 2016.
- Peutere, Laura & Haataja, Anita & Vahtera, Jussi & Kivimäki, Mika & Pentti, Jaana & Virtanen, Pekka: Heikentääkö kotihoidon tuen kuntalaisäitien kiinnittymistä työelämään? *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2014): 3, 291–305.
- Peutere, Laura & Rautava, Päivi & Virtanen, Pekka: Domestic responsibilities as predictors of labour market attachment trajectories in men and women. *International Journal of Sociology and Social Policy* 37 (2017): 9/10, 536–554.
- Rissanen, Tapio: Kotiin, töihin, työttömäksi – siirtymät työelämän ja kotihoidon tuen välillä. S. 151–182. Teoksessa Sipilä, Jorma & Rantalaiho, Minna & Repo, Katja & Rissanen, Tapio (toim.): Rakastettu ja vihattu kotihoidon tuki. Tampere: Vastapaino, 2012.
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna & Närvi, Johanna: Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjäyys 24/2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 2009.
- Saloniemi, Antti & Salonen, Janne & Lipiäinen, Liudmila & Nummi, Tapio & Virtanen, Pekka: Opinnot ja työ. Kehityspolkuanalyysi ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden nuorten työurista. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (2013): 4, 402–415.
- Sipilä, Jorma & Rantalaiho, Minna & Repo, Katja & Rissanen, Tapio (toim.): Rakastettu ja vihattu kotihoidon tuki. Tampere: Vastapaino, 2012.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Sukupuolten tasa-arvo: Työ. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tyo> (luettu 6.11.2018).
- Tilastokeskus: Suomen virallinen tilasto: Työvoimatutkimus 2016. Aikasarjatiedot 2007–2016. 4 Työvoiman ulkopuolella olevat. Helsinki: Tilastokeskus, 2016. https://www.stat.fi/til/tyti/2016/13/tyti_2016_13_2017-04-12_kat_004_fi.html (luettu 6.11.2018).
- Tilastokeskus a. Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet. Helsinki: Tilastokeskus, 2017. <http://www.stat.fi/til/synt/2017/index.html> (luettu 16.11.2018).
- Tilastokeskus b. Suomen virallinen tilasto (SVT): Muuttoliike. Helsinki: Tilastokeskus, 2017. http://www.stat.fi/til/muutl/2017/muutl_2017_2018-10-30_tie_001_fi.html (luettu 5.11.2018).

TIIVISTELMÄ

Kati Kuitto & Janne Salonen & Jan Helmdag: Perhevapaat työurarakinnassa? Trajektorianalyysi nuorten aikuisten työurapoluista

Tässä analyysissä tarkastelemme nuorten aikuisten työurakiinnittymistä. Kysymme, ovatko perhevapaat riski työmarkkinakiinnittymiselle työuran alkuvaiheessa? Työuran alkuvaiheella on ratkaiseva merkitys työllistymiseen ja myöhempään urakehitykseen. Sillä on myös suuri merkitys työeläketurvan kannalta, koska työeläke karttuu koko työuran ansioiden perusteella. Perheellistyminen ajoittuu yleensä työuran alkuvaiheeseen ja perhevapaat ovatkin työttömyyden ohella merkittävien työurakatkoksia aiheuttava tekijä. Perhevapaista käyttävät tilastojen mukaan edelleen etupäässä äidit, jolloin niistä aiheutuva riski koskee pääasiassa naisia.

Aineistona käytettiin Eläketurvakeskuksen ja Tilastokeskuksen rekisteriaineistoja. Kokonaisaineisto muodostuu vuonna 1980 syntyneistä, Suomessa koko tarkastelujakson 2005–2016 asuneista henkilöistä. Henkilöt olivat tarkastelujaksolla 25–36-vuotiaita. Työurakiinnittymisen polkuja tunnistettiin pitkittäisaineistosta trajektorianalyysin avulla, jossa työurakiinnittymistä mittaavina vastemuuttujina käytettiin palkansaajana tai yrittäjänä työeläkevakautettujen työpäivien määrää vuodessa sekä palkansaajana tai yrittäjänä ansaittua työeläkettä kartuttavaa vuosiansiota.

Yli kaksi kolmannesta tutkitusta ikäluokasta kiinnittyi pysyvästi työmarkkinoille. Lisäksi analyysi paljasti vahvistuvan, heikkenevän sekä naisilla myös palautuvan työurakiinnittymisen polkuja. Sekä naisista että miehis-

tä noin 7 prosentilla työurakiinnittyminen oli heikko koko seurantaajan ajan, lisäksi molemmilla sukupuolilla 6–7 prosenttia kuului heikkenevän työurakiinnittymisen ryhmään. Näillä ryhmillä pysyvän ulkopuolisuuden riski oli suuri. Heikon ja epävakaa työurakiinnittymisen taustalta löytyi vakaan kiinnittymisen ryhmiä useammin matala koulutustaso, matala sosioekonominen asema, työttömyys-, sairaus- ja kuntoutusjaksoja sekä maahanmuuttotaustaa.

Sukupuolten välillä ei havaittu huomattavia eroja uran alkuvaiheessa kertyneiden työllisyyspäivien määrässä. Sen sijaan naisten ansiot jäivät 36 vuoden ikään mennessä keskimäärin vain noin 70 prosenttiin miesten ansioista. Suurin yksittäinen selittävä tekijä ansioeroille lienee työmarkkinoiden segregatiosta johtuvat naisten ja miesten palkkaerot, mutta myös perhevapaiden epätasainen jakautuminen selittää uran alkuvaiheen ansioeroja. Analyysimme osoitti, että pysyvästi työuralle kiinnittyneillä naisilla oli keskiarvoa vähemmän lapsia ja he käyttivät kotihoidon tukea huomattavasti muita ryhmiä vähemmän. Miehillä lapsia oli erityisesti vahvasti kiinnittyneissä ryhmissä, ja he myös käyttivät isyys- ja perhevapaista enemmän kuin heikosti kiinnittyneet isät. Kotihoidon tukea käyttivät erityisesti työmarkkinoiden ulkopuolella olevat miehet. Kaikkiaan perhevapaista johtuvia työurakatkoksia kertyi ikäluokan äideille 13-kertainen määrä isiin verrattuna. Perhevapaista johtuvat työurakatkokset aiheuttavatkin huomattavaa eriarvoisuutta työuran alkuvaiheessa.